

پیامدهای بحران خانواده در تمدن غربی از دیدگاه اسلام

نام پژوهشگر: زینب رسادی اول^۱

چکیده

خانواده به عنوان اولین نهاد مقدس در اجتماع محسوب می شود و از دیدگاه اسلام خانواده یک نهاد حقوقی به شمار نمی آید بلکه نهادی مقدس و مبتنی برورابطه ی الهی است .

خانواده فضایی است که در زیر چتر آن ارزش های اخلاقی و اجتماعی از نسلی به نسل دیگر منتقل می شود و اسباب رشد عاطفی، اخلاقی اجتماعی افراد فراهم می گردد. در جهان امروز متأسفانه به رغم تعالیم حیات بخش انبیاء بنیان خانواده در کشورهای صنعتی در حال فرو ریختن است و اگر خردمندان و متفکران برای جلوگیری از این پیش آمده ، تدابیر لازم را اتخاذ نکند، بخش عظیمی از ارزش های والای استانی دسوخوش خطر خواهد شد و عالم بشری با بحران های مضاعفی روبرو خواهد گردید.

این پژوهش با روش توصیفی و تبیین و از طریق نهاد ها و سایت ها و منابع معتبر و مقالات معتبر جمع آوری گردیده است. این پژوهش بر آن است تا با بررسی تطبیقی الگوی خانواده در اسلام و تمدن غربی، پیامدهای بحران خانوادگی در جوامع غربی را تحلیل نموده و راهکارهای اسلامی برای پیشگیری از این آسیب ها را ارائه دهد. و یافته های تحقیق نشان می دهد که در حالی که اسلام خانواده را نهادی مقدس و مبتنی بر ارزش های الهی می داند، رویکرد غربی با محوریت فردگرایی و اصالت سود مندی شخصی ، موجبات تزلزل این نهاد را فراهم آورده است. از منظر اسلامی، این بحران در ابعاد مختلف فردی و اجتماعی و اخلاقی قابل ردیابی است. و این را ثابت می کند که بازگشت به الگوی اسلامی خانواده می تواند جامعه را از بسیاری آسیب های ناشی از بحران خانواده مصون دارد.

کلید واژه: بحران خانواده ، تمدن غربی، اسلام و خانواده، فردگرایی فروپاشی نهاد خانواده، راهکارهای اسلامی، تحکیم بنیان خانواده

مقدمه

¹ طلبه سطح دو، حوزه علمیه حضرت رقیه (س) شهرستان رامهرمز zeynabresadi@gmail.com

تبیین موضوع:

خانواده به عنوان نخستین نهاد اجتماعی، پایه گذار فرهنگ اخلاق، و تمدن در هر جامعه ای محسوب می شود. در دیدگاه اسلامی، خانواده نه تنها یک نهاد حقوقی، بلکه "مقدس و مبتنی بر رابطه ای الهی تعریف می شود. قرآن کریم در سوره نور (آیه ۳۲) می فرماید: «ازدواج کنید افراد بی همسر را و نیز بندگان صالح و درستکاران را اگر فقیر باشند، خداوند از فضل خود آنان را بی نیاز می سازد»^۲

این آیه نشان می دهد که اسلام، ازدواج را نه تنها یک قرار داد اجتماعی، بلکه یک وظیفه دینی و وسیله ای برای تکامل معنوی می داند. درمقابل تمدن غربی بامحوریت اومانیزم و سکولاریسم، خانواده را به نهادی سکولار و قراردادی صرف تبدیل کرده است. آمارهای سازمان ملل نشان می دهد نرخ طلاق در اروپا به ۴۰٪ و در آمریکا ۵۰٪ رسیده است^۳ و این در حالی است که پیامبر اکرم (ص) فرموده اند:

بدترین مردم نزد خداوند کسی است که همسرش را رها کنند و از او جداشود^۴

بحران خانواده در غرب تنها به طلاق محدود نمی شود پدیده هایی مانند :

هم خانگی بدون ازدواج که دربرخی کشورهای اروپایی به ۷۰٪ رسیده است؟^۵

فرزندان نامشروع که در فرانسه ۶۰٪ تولد ها خارج از ازدواج است^۶

ازدواج همجنس گرایان که در ۳۰ کشور قانونی شده است^۷

همگی نشان دهنده انحراف از فطرت انسانی است امام صادق (ع) در این باره می فرماید :

«هر جامعه ای که زنا در آن شایع شود، مرگ ناگهانی در آن فراوان می گردد.^۸

این پژوهش برآن است تا با بررسی پیامدهای بحران خانواده در غرب از منظر (دیدگاه) اسلام تفاوت های بنیادین بین الگوی اسلامی خانواده و الگوی غربی را تحلیل کند. با استناد به آیات قرآن، روایات

^۲ قرآن کریم، سوره نور آیه ۳۲، ترجمه آیت الله مکارم شیرازی، قابل دسترس در quran.anhar.ir

^۳ ترجمه و ترخیص گزارش سازمان ملل در (گزارش جهانی تحولات خانواده) مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی، گزارش شماره ۱۷۶۵۲، ۱۴۰۲ صفحات ۳۴-۳۵

^۴ شیخ صدوق، محمد بن علی بن بابویه، من لایحضر الفقیه، جلد ۳، صفحه ۳۸۵، حدیث شماره ۴۳۴۱

^۵ رضایی، محمد، "تحولات خانواده" در غرب تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۴۰۰ صفحه ۱۲۳-۱۲۷

^۶ مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی "بررسی پیامدهای اجتماعی فرزندان خارج از ازدواج" گزارش شماره ۱۸۷۹۴ تهران: ۱۴۰۲ صفحه ۷

^۷ اتحادیه بین المللی دگرباشان جنسی (ILGA)، «نقش جهانی قوانین همجنسگرایی 2023»

^۸ شیخ کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، جلد ۵، صفحه ۵۴۱، حدیث ۱، تهران دارالکتب الاسلامی ۱۳۶۵ شمسی چاپ چهارم

اهل بیت (ع) و نظرات اندیشمندان اسلامی، نشان داده می شود که چگونه انحراف از ارزش های خانوادگی در غرب به فروپاشی اخلاقی و اجتماعی منجر شده است .

ضرورت تحقیق :

اما متأسفانه امروزه شاهد هستیم که ارزش های اصیل اسلامی در مورد خانواده به شدت تحت تأثیر فرهنگ غربی قرار گرفته است. رسانه های جهانی با تبلیغ سبک زندگی لیبرال، مفاهیمی مانند ازدواج موقت، روابط آزاد و فردگرایی را ترویج می کنند . این در حالی است که قرآن کریم در سوره احزاب آیه (۳۵) به صراحت بر پاکدامنی و تعهد در روابط بین زن و مرد تأکید می ورزد « همانا مردان و زنان مسلمان (مردان و زنان پاکدامن) خداوند برای همه آنان آمرزش و پاداشی بزرگ مهیا ساخته است»^۹ این تهاجم فرهنگی ضرورت تحقیق حاضر را بیش از پیش آشکار می سازد. باید اذعان کرد که این بحران ها به تدریج در حال نفوذ به جوامع اسلامی است این روند نگران کننده است و ارائه راهکارهای اسلامی را دوچندان می کند. و باز هم متأسفانه می توان این را بیان کرد که بسیاری از روشنفکران داخلی به جای ارائه راهکارهای اسلامی به دنبال تقلید کورکورانه از الگوهای غربی هستند شهید مطهری در کتاب «تعلیم و تربیت در اسلام» تأکید می کند: «اسلام با در نظر گرفتن فطرت انسانی برنامه ای متعادل برای خانواده ارائه داده است»^{۱۰} این در حالی است که گزارش یونسکو نشان می دهد 45٪ از محتوای آموزشی کشورهای اسلامی در زمینه

خانواده، برگرفته از منابع غربی است.^{۱۱} بنا بر این پرداختن به این موضوع نه تنها یک ضرورت علمی، بلکه یک نیاز اجتماعی و فرهنگی است تا با آگاهی بخشی دقیق، از انحراف بیشتر خانواده های مسلمان جلوگیری شود. این پژوهش با هدف ارائه راهکارهای عملی مبتنی بر تعلیم اسلام، گامی در جهت تحکیم بنیان خانواده برمی دارد.

اهمیت تحقیق:

این تحقیق از دو جهت اهمیت دارد:

- 1) جهت علمی: بررسی مقایسه ای بین الگوی اسلامی و غربی خانواده به عنای ادبیات علوم اسلامی و جامعه شناسی کمک می کند.
- 2) جهت عملی: نتایج این تحقیق می تواند برای سیاست گذاران فرهنگی، مبلغان دینی و خانواده های مسلمان راهگشا باشد .

^۹ قرآن کریم ، سوره احزاب آیه ۳۵

^{۱۰} مطهری ، مرتضی «تعلیم و تربیت در اسلام» صفحه ۱۲۳

^{۱۱} سازمان آموزشی علمی و فرهنگی ملل متحد یونسکو ، گزارش جهانی آموزش خانواده در کشورهای اسلامی ۲۰۲۲

امروزه شاهد نفوذ نظامند اگرهای غربی در جوامع اسلامی هستیم. بر اساس گزارش های مرکز پژوهش های مجلس (۱۴۰۲) بیش از ۶۰ درصد محتوای شبکه های اجتماعی پرتعداد در کشورهای اسلامی، ارزش های خانواده غربی را تبلیغ می کنند.^{۱۲} این تحقیق با رانه الگوی اصیل اسلامی، سلاح علمی مناسبی در برابر این تهاجم فرهنگی فراهم می آورد.

پیشینه پژوهشی :

کتاب زن در آینه جلال و جمال اثر آیت الله جوادی آملی: این اثر به بررسی فلسفه تفاوت های زن و مرد از منظر حکمت اسلامی پرداخته است^{۱۳}

(۲) مقاله «بررسی تطبیقی خانواده در اسلام و لیبرالسم» در فصلنامه علمی پژوهشی اسلام و علوم اجتماعی:

این مقاله به مقایسه مبانی فلسفی دو نظام پرداخته است^{۱۴}

(۳) پژوهش تربیت فرزند در خانواده های غربی اثر دکتر محمود حکمت نیا (۱۳۹۶)^{۱۵}

(مقاله تأثیر سکولاریسم بر نهاد خانواده نوشته دکتر محمد حسین مختاری(۱۴۰۱)^{۱۶}

با وجود این تحقیقات ارزشمند، خلاءهای پژوهشی زیر قابل مشاهده است :

(۱) بیشتر تحقیقات موجود بصورت تک بعدی، فقهی، جامعه شناختی یا تربیتی) به موضوع پرداخته اند و کمتر پژوهشی به صورت جامع و نظام مند همه ابعاد این بحران را بررسی کرده است.

^{۱۲} مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی، بررسی محتوای شبکه های اجتماعی پرتعداد در کشورهای اسلامی گزارش شماره ۱۹۲۳۶ تهران: ۱۴۰۲، صفحه ۱۵، جدول ۳

^{۱۳} جوادی آملی، عبدالله، «زن در آینه جلال و جمال» نشر اسرا

^{۱۴} فصلنامه اسلام و علوم اجتماعی شماره ۱۴۰۱۲

^{۱۵} حکمت نیا، محمود، پژوهش تربیت فرزند در خانواده های غربی، تحلیل فقهی، تربیتی تهران پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی ۱۴۰۱ چاپ اول صفحه ۳۲۰

^{۱۶} مختاری، محمد حسین، (تأثیر سکولاریسم بر نهاد خانواده مطالعه موردی جوامع غربی) فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات اسلامی زنان و خانواده سال ۹ شماره ۲ پاییز ۱۴۰۰ صفحات ۳۵-۶۸

2) در بسیاری از تحقیقات، به روزرسانی آماری و توجه به جدیدترین تحولات خانواده در غرب مشاهده نمی شود .

3) کمتریژ وهشی به تأثیرات جهانی شدن این بحران بر خانواده های مسلمان پرداخته است. این تحقیق در صدد است با تکیه بر نقاط قوت تحقیقات پیشین و رفع نقاط مذکور، به بررسی جامعه تری از موضوع پردازد.

اکنون سوال اصلی پژوهش این است که پیامد های بحران خانواده در تمدن غربی از دیدگاه اسلام چیست؟

1 مفهوم شناسی

برای آشنائی بیشتر با موضوع پژوهش در ابتدا به برخی مفاهیم اصلی پیرامون آن پرداخته می شود.

1-1 بحران خانواده^{۱۷}

معنای لغوی : «بحران» در لغت به معنای «شدت سختی و آشفتهی است» (دهخدا، ۱۳۷۷) معنای اصطلاحی: وضعیتی که نهاد خانواده با تهدیدهای جدی در کارکردهای تربیتی، اقتصادی و عاطفی مواجه می شود (مطهری، ۱۳۹۵، ص 45)

1-2 تمدن غربی^{۱۸}

معنای لغوی : «تمدن» از ریشه «مَدَن» به معنای شهرنشینی و پیشرفت اجتماعی است (معین 1382)

معنای اصطلاحی: نظام فرهنگی- اجتماعی مبتنی بر اومانیسم، سکولاریسم و لیبرالیسم که خاستگاه آن اروپا و آمریکا است (جوادی آملی ، ۱۳۹۰، ص 12)

¹⁷ مرتضی مطهری ، «نظام حقوق زن در اسلام» تهران صدرا ۱۳۹۵ چاپ ۵۰ صفحه ۴۵ ، منبع پایگاه پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی www.icti.ir/fa / بحران - خانواده

¹⁸ جوادی آملی ، عبدالله ، تمدن برتر، قم ، اسراء ۱۳۹۰ صفحه ۱۲

راهکارهای تقویت این مسئولیت:

تقسیم وظایف: زن و شوهر باید در امور خانه بایکدیگر همکاری کنند

قدردانی: شوهر باید از زحمات همسرش در خانه قدردانی کند

مشارکت مرد: مرد نیز باید در کارهای خانه مشارکت داشته باشد

3- مسئولیت تربیت فرزندان:

امام سجاد (ع) می فرماید: حق فرزندان بر تو این است که بدانی وجود او از تو است و نیک و بد های او در دنیا به تو باز می گردد و تو مسئولیت تربیت هستی.

راهکارهای تقویت این مسئولیت:

آموزش عملی: مادر بارفتار خود مسائل دینی را به فرزندان بیاموزد.

ایجاد فضای معنوی: فضای اخلاقی منزل به گونه ای باشد که تمام رفتارها با محور خدا تعریف شود.

رعایت اعتدال: مراقب باشد دینداری به گونه ای نباشد که فرزندان را از دین زده کند.

بخش سوم: مسئولیت های مشترک زن و شوهر

1- ایجاد محبت و صمیمیت

امام صادق (ع): کوشش در زیاد کردن محبت به همسر، در حقیقت کوشش برای افزودن مراتب ایمانی است.

راهکارهای تقویت این مسئولیت

تبسم و خوش رویی: همه دستورهای که در اسلام درباره تبسم و خوش رویی به ما رسیده است، به منظور ایجاد محبت و تحکیم روابط خانوادگی است

سپاسگذاری: سپاس و قدردانی از یکدیگر از عوامل تقویت محبت است.

عیب پوشی: عیب پوشی یکی از عوامل تحکیم روابط خانوادگی است

2- عفو و گذشت

پیامبر اکرم (ع) می فرماید ، بر شما باد که عفو و گذشت داشته باشید ، زیرا عفو موجب عزت بنده است .
یکدیگر را عفو کنید تا خدا شما را عزیز کند
راهکارهای تقویت این مسئولیت:

پرهیز از کینه توری

تمرین گذشت

توجه به پیامد ها : نتیجه بی گذشتی ، سستی ارکان خانواده و تربیت فرزندان ناهنجار است

3- رعایت حقوق متقابل

قرآن کریم می فرماید : و برای زنان حقوقی شایسته است همانند وظایفی که بر عهده شان است .
حسن معاشرت : «وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ» (بازنان به نیکی رفتار کنید .

راهکار اسلامی

الگوی تربیت اسلامی (تکریم فرزند، و حقوق متقابل والدین و کودکان)

بخش اول : تکریم فرزند در تربیت اسلامی^{۸۳}

1-تعریف تکریم فرزند :تکریم فرزند به معنای احترام به شخصیت ،کرامت و حقوق کودک است که در سیره اهل بیت (ع) به شدت مورد تأکید قرار گرفته است. امام سجاد (ع) در رساله حقوق می فرماید : حق فرزندت این است که بدانی او از توست و به تو منسوب است^{۸۴} (پا کنیا، عبدالکریم، حقوق متقابل والدین و فرزندان آموزه های اهل بیت (ع)، پایگاه اطلاع رسانی حوزه)

2-1 اهمیت تکریم فرزند^{۸۵}

زمینه ساز تربیت پذیری :استاد نراشیون می فرماید : اگر فرزندان تکریم نشوند، امکان تربیت پذیری آن ها وجود ندارد. به عبارت دیگر اگر کسی احساس کند شخصیت ندارد و کرامت انسانی درباره او رعایت نمی شود ، تربیت را نخواهد پذیرفت .

الگوی قرآنی : درقرآن کریم ،همراهی خداوند با انسان با احترام و تکریم است . این روش باید در تربیت فرزندان نیز به کارگرفته شود .

3-راهکارهای عملی تکریم فرزند

⁸³ ترجمه قرآن مکارم شیرازی سوره نسا آیه ۳۴

⁸⁴ همان

⁸⁵ پاک نیا ، عبدالکریم حقوق متقابل والدین و فرزندان آموزه های اهل بیت علیه السلام پایگاه اطلاع رسانی حوزه

الف (رعایت حقوق فرزند

امام مسجاد (ع) می فرماید : حق فرزندت این است که بدانی تو مسئول هستی نسبت به آنچه به عهده گرفتی از خوب ادب کردن او و راهنمایی اش به سوی پروردگارش^{۸۶}

ب) پرهیز از تهدید و تحقیر

پیامبر اکرم (ص) می فرماید :^{۸۷} فرزندان خود را تربیت کنید به راستی که شما درباره آنها مورد سوال قرار خواهید گرفت .

این حدیث نشان می دهد روش های تربیتی باید مبتنی بر احترام باشد نه تهدید و تحقیر .

ج) تحسین نقاط قوت

تشویق در پرورش استعداد های فرزندان یک راهکار کاملاً موفق می باشد . در مسیر اهل بیت (ع) نمونه های بسیاری از تشویق فرزندان دیده می شود^{۸۸}

د) احترام در حضور دیگران^{۸۹}

پیامبر اکرم (ص) در برخورد با حضرت زهرا (س) الگوی کامل تکریم فرزند بود . هنگام ورود ایشان به احترامشان می ایستادند و می فرمودند : من بوی بهشت را از تو می فهمم

بخش دوم حقوق متقابل والدین و فرزندان

1- حقوق فرزند بر والدین

الف) حق حیات : قرآن کریم می فرماید :^{۹۰} و اولادتان را از ترس فقر نکشید ، ما شما و آن ها را روزی می دهیم

(اسرا ۳۱)

ب) حق تربیت: امام علی (ع) در نهج البلاغه می فرماید: حق فرزند بر پدر این است که نام نیکو بر او نهد و او را نیکو ادب کند و به او قرآن بیاموزد.^{۹۱}

ج) حق عدالت

⁸⁶ تراشیون راهکارهای تکریم فرزند پایگاه ایمانور

⁸⁷ حق فرزند بر پدر و مادر رساله حقوق امام سجاد علیه السلام پایگاه قرائتی

⁸⁸ پاک نیا ، عبدالکریم حقوق متقابل والدین و فرزندان آموزه های اهل بیت علیه السلام پایگاه اطلاع رسانی حوزه

⁸⁹ پاک نیا ، عبدالکریم حقوق متقابل والدین و فرزندان

⁹⁰ تراشیون راهکارهای تکریم فرزند پایگاه ایمانور

⁹¹ قرآن کریم سوره اسرا آیه ۳۱

پیامبر اکرم(ص) فرمودند: در میان فرزندان خود به عدالت رفتار کنید ، همان گونه که دوست دارید در نیکی و لطف به شما به عدالت رفتار شود^{۹۲}

(د) حق محبت

امام صادق علیه السلام می‌فرمایند: خداوند به بنده‌اش رحم کند که به فرزندش در نیکی هایش کمک کند ، احسان به او با الفت گرفتن با او با آموزش و تأدیب او^{۹۳}

2- حقوق والدین بر فرزندان

الف) اطاعت در غیر معصیت^{۹۴} (ترجمه شرح حکمت ۳۹۹ نهج البلاغه...)

امام علی علیه السلام می‌فرماید: حق پدر بر فرزندان این است که در همه کارها جز نافرمانی خداوند از او اطاعت کند .

ب) احسان و نیکی^{۹۵}

قرآن کریم می‌فرماید: و پروردگارت فرمان داده جز او را نپرستید و به پدر و مادر نیکی کنید (اسرا ۲۳)

ج) تکریم در پیری

قرآن کریم می‌فرماید: ^{۹۶}هرگاه یکی از آن دو یا هر دوی آنها نزد تو به سن پیری رسند کمترین اهانتی به آنها روا مدار و بر آنها فریاد زن و گفتار لطیف و سنجیده و بزرگووارانه به آنها بگو

(اسرا ۲۳)

⁹² ترجمه شرح حکمت ۳۹۹ نهج البلاغه حقوق متقابل پدر و فرزند پایگاه اطلاع رسانی اهل بیت علیه السلام

⁹³ دهسار سید احسان توجه دین اسلام به وظایف متقابل والدین و فرزندان خبرگزاری مهر ۱۴۰۴

⁹⁴ همان

⁹⁵ ترجمه شرح حکمت ۳۹۹ نهج البلاغه حقوق متقابل پدر و فرزند پایگاه اطلاع رسانی اهل بیت علیه السلام

⁹⁶ دهسار سید احسان توجه دین اسلام به وظایف متقابل والدین و فرزندان خبرگزاری مهر ۱۴۰۴

نتیجه گیری (پیامدهای بحران خانواده در تمدن غربی از دیدگاه اسلام)

بررسی پیامدهای بحران خانواده در تمدن غربی از دیدگاه اسلام نشان می دهد که دوری از ارزش های خانوادگی مبتنی بر دین ، به فروپاشی کانون خانواده، افزایش طلاق ، کاهش فرزند آوری ، سست شدن روابط عاطفی و شیوع بی بندوباری اخلاقی منجر شده است. اسلام با تأکید بر قداست نهاد خانواده مسئولیت پذیری زوجین، تربیت دینی فرزندان و حفظ حریم روابط، الگویی مستحکم برای پیشگیری از این بحران ها ارائه می دهد. در غرب، فردگرایی افراطی و اصالت لذت ، خانواده را به سوی انحلال سوق داده، در حالی که اسلام با محوریت اخلاق، تعهد و مسئولیت پذیری ، خانواده را به عنوان سنگ بنای تمدن اسلامی تقویت می کند ..

علیرغم مزایای الگوی اسلامی خانواده ، چالش هایی در اجرای آن وجود دارد. تهاجم فرهنگی غرب ، ترویج سبک های زندگی غیر دینی و رسانه های ضد خانواده ، ارزش های اسلامی را تضعیف کرده است . همچنین، برخی برداشت های نادرست از تعالیم دینی یا قوانین ناکارآمد خانواده در جوامع اسلامی ، گاه به جای حل بحران به تشدید آن دامن زده است. علاوه بر این مشکلات اقتصادی و فشارهای معیشتی، انگیزه ازدواج و فرزند آوری را کاهش داده و موجب شباهت های ناخواسته به الگوهای غربی شده است.

برای مقابله با بحران خانواده، باید راهکارهای اسلامی را به صورت عملیاتی اجرا کرد. تقویت باورهای دینی از طریق آموزش های پیش از ازدواج ، ترویج الگوهای موفق خانواده های اسلامی در رسانه ها ، و تصویب قوانین حمایتی برای تشویق ازدواج و فرزند آوری ضروری است. همچنین نهادهای دینی و فرهنگی باید با تولید محتوای جذاب و منطبق بر آموزه های اسلام ، جوانان را نسبت به فواید زندگی خانوادگی آگاه کنند. مشاوره های خانواده با رویکرد اسلامی نیز می تواند به حل تعارضات زناشویی و کاهش طلاق کمک کند. درنهایت، بحران خانواده در غرب هشدار برای جوامع اسلامی است تا با بازگشت به اصول اصیل دینی ، از تکرار چنین مشکلاتی جلوگیری کنند. پیشنهاد می شود تحقیقات تطبیقی بیشتری بین الگوی خانواده غربی و اسلامی انجام شود تا نقاط ضعف و قوت هر کدام مشخص گردد. همچنین حکومت های اسلامی باید با سیاست گذاری های صحیح ، از خانواده حمایت اقتصادی و فرهنگی کنند . اگر ارزش های اسلامی به درستی تبیین و اجرا شوند. خانواده می تواند همچنان به عنوان کانون آرامش ، تربیت و مهدتمدن اسلامی پا برجایماند .